

Restauratie en onderzoek Dulle Griet uit Museum Mayer van den Bergh ontsluit ongeziene kleurenpracht en nieuwe ontdekkingen.

Donderdag 13 september 2018 — Na de restauratiewerken van anderhalf jaar in het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK) biedt de Dulle Griet van Pieter I Bruegel uit het Antwerpse Museum Mayer van den Bergh opnieuw een spectaculaire aanblik. De originele kleurenpracht is opnieuw zichtbaar en de artistieke kwaliteiten van de kunstenaar komen weer helemaal tot hun recht. De herwonnen helderheid zorgt eveneens voor een hernieuwde dieptewerking en bovendien leidde het multidisciplinaire onderzoek in het KIK tot enkele opzienbarende ontdekkingen. Binnenkort reist het werk door naar het Kunsthistorisches Museum te Wenen, waar het één van de blikvangers wordt van de overzichtstentoonstelling over Bruegel. In het voorjaar van 2019 keert Dulle Griet terug naar het Antwerpse Museum Mayer van den Bergh.

In januari 2017 vertrok de Dulle Griet van Pieter Bruegel I naar het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK) te Brussel voor onderzoek en restauratie. Het schilderij was er meer dan anderhalf jaar. De herwonnen helderheid zorgt voor een hernieuwde dieptewerking: de figuur van Dulle Griet treedt veel sterker op het voorplan en steekt af tegen het weidse landschap in de achtergrond. Het multidisciplinaire onderzoek in KIK leidde bovendien tot enkele opzienbarende ontdekkingen. Het schilderij is niet in 1561 gedateerd. Maar in 1563, het jaar waarin Bruegel huwde en van Antwerpen naar Brussel verhuisde. Dankzij de hoogtechnologische apparatuur zijn de diverse onderlagen van het werk in kaart gebracht en blijkt ook dat Bruegel het woord 'Dul' niet als titel op het paneel heeft aangebracht. Beide vondsten zorgen voor een nieuwe kijk op de vele mysteries die Bruegel blijven omgeven. De restauratie en het onderzoek is gefinancierd door fonds Baillet Latour en de Topstukkenraad van de Vlaamse Gemeenschap.

Schepen voor cultuur Caroline Bastiaens: 'Met zijn herontdekte blauwgroene luchtpartij biedt de Dulle Griet van Pieter I Bruegel uit het Antwerpse Museum Mayer van den Bergh na de restauratie opnieuw een spectaculaire aanblik. Bruegels fijne penseelvoering en opmerkelijke details zaten decennialang verborgen onder latere overschilderingen en vergeelde vernislagen. Nu is de originele kleurenpracht opnieuw zichtbaar en oogt het werk opmerkelijk fris. De artistieke kwaliteiten van de kunstenaar komen weer tot hun recht.'

Sven Gatz, minister van cultuur, media en jeugd: "Dulle Griet is één van de meest tot de verbeelding sprekende schilderijen van een van de allergrootste schilders uit de geschiedenis van wat later België zou worden: Pieter Bruegel de Oude. Er zijn bijzonder weinig werken van deze meester in ons kunstbezit. Daarom ben ik bijzonder opgetogen met het plan dat het gerestaureerde schilderij in het najaar van 2019 het sluitstuk wordt van een tentoonstelling in het huis van zijn ontdekker Fritz Mayer van den Bergh.»

Foto: Restauratrice Livia Depuydt bij Pieter I Bruegel, Dulle Griet, 1563, Museum Mayer van den Bergh Antwerpen, opname na restauratie, foto KIK IRPA Brussel

Multidisciplinaire aanpak

De Dulle Griet van Pieter I Bruegel werd in het KIK onderworpen aan een grondig wetenschappelijk onderzoek met beeldvormingstechnieken zoals infraroodfotografie en -reflectografie, radiografie, uv-fluorescentie én analytische technieken zoals ramanspectroscopie, elektronenmicroscopie, gas-

chromatografie en het innovatieve macro-XRF. Met behulp van deze hoogtechnologische apparatuur slaagden de specialisten erin om de materiële geschiedenis en de opbouw van het schilderij in kaart te brengen.

Opzienbarende ontdekkingen

Het multidisciplinaire onderzoek bracht enkele opzienbarende ontdekkingen aan het licht en stelt een eerder onderzoek uit 2011 en 2012 nu bij. Door het gebruik van nieuwe en meer ontwikkelde technieken zijn de diverse onderlagen van het schilderij één voor één in kaart gebracht en bestudeerd. De macro-XRF-spreidingskaarten van koper en calciumcarbonaat tonen aan dat Bruegel het woord 'Dul' niet als titel op het paneel heeft aangebracht. Deze lusvormige inscripties of krassen zijn later, mogelijk toevallig, aangebracht en zijn ook elders op het schilderij aan het licht gekomen. Ook de datering van het werk is twee jaar bijgesteld. Dankzij de reiniging en het verwijderen van de oude verflagen is 1563 als datering op het schilderij teruggevonden. En niet 1561 zoals eerder werd aangenomen.

De nieuwe datum van Bruegels Dulle Griet doet stof opwaaien over de plaats waar de kunstenaar het helletafereel vervaardigde. In Antwerpen of in Brussel? Bruegel trouwde wellicht in augustus 1563 in de Brusselse Kapellekerk met Mayken Coecke. De ondertrouw, op 25 juli in de Antwerpse Onze-Lieve-Vrouwekathedraal, is gedocumenteerd. Wanneer Bruegel precies naar Brussel verhuisde is niet geweten. De vraag over de plaats van vervaardiging kan (nog) niet beantwoord kan worden. Bruegel gebruikte in de jaren voor en na 1563 eenzelfde soort panelen. Waar hij ze kocht is niet bekend. Hoe lang Bruegel aan één schilderij werkte is eveneens niet geweten. Schilderde hij dit helletafereel in amper 4 of 5 maanden tijd en is het volledig in Brussel ontstaan? Werkte hij het schilderij in Antwerpen af alvorens naar Brussel te verhuizen? Of transporteerde de kunstenaar een half afgewerkt paneel naar zijn nieuwe woonplaats? Voor Bruegels Dulle Griet blijven sommige vragen voorlopig onopgehelderd.

Bruegels werkwijze

Ook Bruegels werkwijze is bestudeerd. Die komt sterk overeen met zijn ander werk. Op de klassieke witte krijtgrond ligt een dunne, witte imprimatura laag, dat een mengsel van krijt, loodwit en waarschijnlijk olie is. Hoewel het helletafereel groot en complex van opzet is, is de ondertekening spaarzaam en precies. Op sommige plaatsen wijkt Bruegel wat af van de oorspronkelijke compositie. In het aanbrennen van de verflagen is Bruegels aanpak traditioneel: hij schildert de achtergrond, maar laat daarin ruimte voor motieven en details. Bruegel wist ongetwijfeld dat de kleuren hun oorspronkelijke schittering zouden behouden als hij sommige figuren rechtstreeks op de witte onderlaag aanbracht in plaats van op de achtergrondverf. De verflagen zijn extreem dun en Bruegel overschrijdt nergens meer dan twee lagen.

Kleur

Het schilderij stond voorheen bekend als een donker en grillig landschap met donkerrode lucht en bruine toetsen. Dankzij de technische studie van een tekening in kleur van Dulle Griet uit het Kunstpalast te Düsseldorf is veel ontdekt over het oorspronkelijke kleurenpalet van het Antwerpse schilderij. De tekening, voordien toegeschreven aan Pieter I Bruegel, blijkt een vroege kopie naar het schilderij te zijn van de hand van een anonieme kunstenaar. De kleuren op de tekening zijn bijzonder goed bewaard gebleven en het is een unieke en gedetailleerde getuigenis van de oorspronkelijke kleuren van het schilderij.

Op het paneel hebben twee kleurtonen blauw (smalt en azuriet) en groen veel aan kracht ingeboet, waardoor het uitzicht van het hele tafereel is veranderd. De jurk van Dulle Griet en de vlag waren oorspronkelijk diep blauw. Het gebruikte smalt was echter goedkoper en gemakkelijker voorhanden dan het zeer kostbare lapis lazuli. Ook het pigment azuriet (helder tot groen blauw) in de luchtpartij en de hoed van de hel heeft een veel donkerder uitzicht. De groene pigmenten van

de kikker, de bladeren links bovenaan en de figuur rechtsonder hebben nu een bruinachtige tint. Het werk oogt na de restauratie veel frisser en toont details die lange tijd onzichtbaar waren, zoals het teddybeertje, de fijn uitgewerkte helmen en het prachtige landschap op de achtergrond. Het kleurenpalet is lichter en gevarieerder. De penseelstreken van Bruegel en zijn uitzonderlijke schilderstalent zijn opnieuw zichtbaar. Het ruimtelijke gevoel is volledig hersteld en het hele tafereel vertoont veel meer dieptewerking.

Blikvanger in Wenen

In het KIK is alles in het werk gesteld om het meesterwerk in topconditie te brengen voor de internationale festiviteiten rond de 450ste verjaardag van het overlijden van Pieter I Bruegel. Binnenkort reist het door naar het Kunsthistorisches Museum te Wenen, waar het één van de blikvangers wordt van de overzichtstentoonstelling over Bruegel.

Terug in 2019

In het voorjaar van 2019 keert Dulle Griet terug naar het Antwerpse Museum Mayer van den Bergh en krijgt als publiekstrekker opnieuw een prominente plaats in de opstelling. Vanaf 5 oktober 2019 vormt Dulle Griet de apotheose in de nieuwe tentoonstelling in Museum Mayer van den Bergh. De bezoeker komt er terecht in de leefwereld van 19de-eeuwse verzamelaars Fritz Mayer van den Bergh (1858-1901) en Florent van Ertborn (1784-1840), die aan de basis van de collecties van Museum Mayer van den Bergh en het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen liggen. Beide collectioneers waren hun tijd vóór en hadden oog voor de kwaliteit en schoonheid van 15de- en 16de-eeuwse kunst. Dat was in die tijd ongewoon. Rubens gold immers als de grootste meester en alle kunst die daarvoor werd gemaakt, raakte uit de mode en werd vergeten. Met veel passie verwierven en bestudeerden Mayer van den Bergh en Van Ertborn prachtige schilderijen, beelden, manuscripten.... Dikwijls waren het koopjes, soms investeringen en af en toe geniale vondsten. De bezoeker krijgt er een bloemlezing te zien van de hoogtepunten uit hun collectie.

Beschikbaar voor interviews:

Rita Van Dooren, collectiebeheerder Museum Mayer van den Bergh

Hilde De Clercq, algemeen directeur a.i. van het KIK

Livia Depuydt, hoofd atelier schilderkunst KIK en restauratrice Dulle Griet

Christina Currie, hoofd beeldvorming KIK, Bruegelspecialiste en coördinator onderzoek Dulle Griet

Steven Saverwyns, hoofd labo schilderkunst KIK, coördinator labo-onderzoek van de Dulle Griet

Simon Laevers

Perscoördinator KIK

Stad Brussel
Nadia De Vree

Perscoördinator Musea en Erfgoed

Over Museum Mayer van den Bergh

De wondermooie collectie waarmee u kennis maakt in dit intieme museum, is het levenswerk van één man: Fritz Mayer van den Bergh, een visionair met een feilloos gevoel voor kunst.

Tijdens zijn korte leven (1858-1901) verzamelt hij een gevarieerde en uitzonderlijke collectie kunst, voornamelijk uit de Nederlanden, van de 14de tot de 16de eeuw. Hij reist intensief en verwerft in binnen- en buitenland topstukken die op dat moment aan de aandacht van anderen ontsnappen. De wereldvermaarde Dulle Griet, van Pieter Bruegel de Oude, koopt hij in 1894 op een Keulse veiling, voor omgerekend €12,50. Na zijn vroegtijdige dood bouwt zijn moeder, Henriette van den Bergh, dit sfeervolle museum in hartje binnenstad. Waar wij tot op vandaag van het levenswerk van gepassioneerd kunstverzamelaar Fritz Mayer van den Bergh kunnen genieten.

Museum Mayer van den Bergh in beeld

Met de steun van Toerisme Vlaanderen

www.museummayervandenbergh.be Opens company website

museum.mayervandenbergh@stad.antwerpen.be Send email to company email address

+32 3 338 81 88 Call company phone

Museum Mayer van den Bergh

Lange Gasthuisstraat 19

2000 Antwerpen